

ÍNDIX

PRÒLEG

<i>La nació a l'Edat Mitjana</i> , FLOCEL SABATÉ	11

CONFERÈNCIES

<i>Les nations au bas Moyen Âge (XIIe-XIVe siècle), entre logique classificatoire et construction rhétorique</i> , BENOÎT GRÉVIN	29
<i>Pourquoi des nations universitaires au Moyen Âge ?</i> , JACQUES VERGER	59
<i>Nacionalitat sense nació: comunitats “imaginades” i l’imaginari de les elits a la Rússia moscovita</i> , ALEKSANDR MUSIN	73
<i>Vere Polonia ceca prius erat... Process of nation-making in the “Chronicle” of Anonymous called Gallus (1st half of the 12th century)</i> , PRZEMYSŁAW WISZEWSKI	91
<i>The concept of regnum and natio in the medieval Kingdom of Hungary</i> , ATTILA BÁRÁNY	113
<i>Plusieurs nations et un seul empire: le Saint Empire romain germanique au Moyen Âge</i> , GISELA NAEGLE	137
<i>Les chroniqueurs et la ‘nation’: moments, expressions et contours d’une image en devenir (France, XIIIe-XVe siècle)</i> , ISABELLE GUYOT-BACHY	175
<i>La nación catalana en la edad media</i> , FLOCEL SABATÉ	185
<i>Nation et discorde civile en Angleterre à la fin du Moyen Âge</i> , AUDE MAIREY	223
<i>From the medieval Nació Sardesca to the modern Sardinia Nazione. Uses and especially abuses of the concepts of identity in Sardinia from the Middle Ages to the present day: an intriguing case study</i> , LUCIANO GALLINARI	249

DEBATS

<i>La nació: permeabilitat de l'origen</i>	273
<i>La nació i la visió dels altres</i>	283
<i>La nació entre la percepció externa i l'assumpció interna.</i>	289
<i>La nació i l'exercici del poder.</i>	299
Fotografies	313
Programa	317
Relació d'inscrits	319

LA NACIÓ A L'EDAT MITJANA

FLOCEL SABATÉ

La nation, une nouveauté: de la révolution au libéralisme. Aquest és l'explícit títol del primer capítol d'una ben coneguda obra d'Eric Hobsbawn, *Nations and nationalism since 1780. Programme, myth, reality*.¹ La gran influència de Hobsbawn, com també d'Ernest Gellner² o de Benedict Anderson,³ ha contribuït a consolidar, en la divulgació i també entre molts investigadors en ciències socials i en historiadors *contemporaneistes*, no sols la interpretació que la nació neix en el segle XIX sinó també la incapacitat per copsar-ne, si més no, les arrels precedents, malgrat les matisacions d'aquests mateixos autors i, encara més, les advertències d'altres, com Adrian Hastings.⁴ Explícitament la bibliografia més popular ha contraposat els termes 'nació' i 'edat mitjana', en assumir que *the medieval mind did not think in terms of the 'nation' and 'nationalism'*.⁵

El llast afegit al pensament ha estat damnós i prolongat. En dates ben properes a nosaltres un professor d'universitat francès i un altre espanyol, en llegir un llibre sobre identitats territorials abans de l'època contemporània en els casos de Portugal i Catalunya, són absolutament incapaços de superar els propis prejudicis conceptuals. El primer no pot concebre que s'analitzi aquest tema mitjançant allunyar-se expressament dels plantejaments *contemporaneistes* a fi de centrar l'estudi, amb tota la intenció, en les fonts dels segles medievals i moderns;⁶ i el segon és incapaç d'acceptar allò que li evidencien les fonts literàries i documentals quan utilitzen el terme nació a la Catalunya

1. Eric HOBSEBAWN, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990. Emprem la versió francesa: Eric HOBSEBAWN, *Nations et nationalisme depuis 1780*, Éditions Gallimard, París, 1992, p. 35.

2. Ernest GELLNER, *Nations and nationalism*, Basil Blackwell, Oxford, 1983.

3. Benedict ANDERSON, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, Londres, 1991.

4. Adrian HASTINGS, *The Construction of Nationhood. Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

5. Alexander J. MOTYL (ed.), *Encyclopedia of Nationalism*, Aademia Press, San Diego, 2001, vol. 2, p. 331.

6. *A mi modo de ver, es incomprendible la poca atención dada a los siglos XVIII y XIX, sin hablar del siglo XX, totalmente ausentes del volumen, el cual ignora la riquísima literatura científica contemporánea*. Stéphane MICHENNEAU, "Reseña: Sabaté, Flocel y Fonseca, Luis Adao Da, Catalonia and Portugal: The Iberian Peninsula from the Periphery", Bern, Peter Lang, 2015, 529 págs., ISBN: 978-3-0343-1650-7", *Hispania*, 78/258 (Madrid, 2018), p. 224.

baixmedieval.⁷ Es un fenomen a destacar: pel que respecte a aquest tema, els prejudicis que alguns investigadors tenen incorporats en el seu bagatge epistemològic són tan contundents que arriben a bloquejar la seva capacitat hermenèutica.

La connexió d'aquests prejudicis amb les problemàtiques de la societat actual n'agreuja les conseqüències. És fàcil de copsar-ho en el fort ressò assolit en els diferents àmbits de la divulgació. Amb facilitat es contribueix a una lectura interessada des d'un presentisme còmplice amb determinades realitats polítiques i socials, en general en suport del nacionalisme que assumeix acríticament els argumentaris generats en el segle XIX a favor dels estats-nació. Hi batega tota la intenció de deixar entendre que abans d'aquest segle les societats viurien al marge de les nocions d'identitat i que, per tant, qualsevol indicatiu d'una possible discrepància al discurs oficial formaria part d'una mena de protohistòria de la identitat present que no ha deixat pas petjada i, per tant, no ha de ser escoltada.⁸

1. La nació fomentada

Més enllà d'apriorismes i visions presentistes, és cert que a partir del segle XIX la nació es reivindica i promou com l'ànima que justifica l'articulació dels estats, fins al punt que Estat i Nació han estat assumits com dos termes sinònims.⁹ La llengua —cada nació només té una llengua—¹⁰ esdevé l'excipient d'una específica configuració espiritual i artística que entreliga l'individu amb la comunitat. Aquesta, per això mateix, afirma una cohesió pròpia i contraposada a les altres gràcies a la mescla inextricable d'identitat, nació i llenguatge definida per Herder.¹¹ Tot i que la llengua jugarà sempre un pes central

7. *It is surprising to see such an essentialist and reified notion of the cohesion of Catalan national identity in the thirteenth and fourteenth centuries.* Saúl MARTÍNEZ BERMEJO, "Review: Flocel Sabaté and Luis Adão da Fonseca, eds., 'Catalonia and Portugal: The Iberian Peninsula from the Periphery, Peter Lang:ber, 2015'", *European History Quarterly*, 47/1 (Thousand Oaks, 2017), p. 135.

8. Entre altres exemples, en el cas d'Espanya, es pot trobar a la premsa a l'aleshores presidenta regional de Madrid, Esperanza Aguirre, proclamant que va ser el 1808 quan va tenir lloc *el nacimiento de la conciencia de que España es una gran Nación de hombres libres e iguales*, posant així en el segle XIX un punt d'inici a una específica història comuna que arribaria fins al present, mesclant així la pretesa referència històrica i la convicció política per a justificar unes determinades postures amb què condicionar el present i, fins i tot, el futur polític. "Aguirre evoca 1808 como origen de la gran nación española", *ABC* (Madrid, 2 de gener de 2008), <https://www.abc.es/espana/abci-aguirre-evoca-1808-como-origen-gran-nacion-espanola-200801020300-1641528518835_noticia.html>. Consultat: 25 de novembre de 2019.

9. Com advertia Andrew Vincent, *it was a well-established practice in nineteenth and twentieth century political speech to consider the state and nation as virtually coterminous or synonymous.* Andrew VINCENT, *Nationalism and Particularity*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 36.

10. *Citoyens, la langue d'un peuple libre doit être une et la même pour tous.* Bertrand BARÈRE DE VIEUZAC, "Rapport du Comité e salut public sur les idiomes. Le 8 pluviôse an II (27 janvier 1794)", *L'aménagement linguistique dans le monde*, Jacques LECLERC (ed.), <http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/barere-rapport.htm>. Consultat: 25 de novembre de 2019.

11. Adriana Rodríguez ha definit amb nitidesa tant el vigor cohesionador com el llegat destructor inherent al plantejament herderià: *El 'nosotros' se construye en torno al árbol sagrado del lenguaje cuyas raíces no pueden estar ni crecer en otro sitio más que en el suelo paterno y materno. En este sentido, la revolución antimecánica, antiuniversalista y antiuniformadorea llevada a cabo por Herder y su legado romántico y nacionalista, aunque no necesariamente excluyente hasta aquí, si implica un oscuro horizonte para un yo lingüístico, cuya pluralidad y variedad de tonos internos se convierte,*

en la recuperació i reivindicació nacional,¹² en avançar el segle XIX es van subratllant altres indicadors que també contribuirien a perfilar els trets nacionals, com el paisatge¹³ o, fins i tot, la fisiologia humana segons es pretén en irrompre l'antropologia física.¹⁴ Es tractaria, d'una i altra manera, de captar l'ànima col·lectiva que, a manera d'esperit del poble, existeix sense canalitzar.¹⁵ Com ha subratllat Patrick Cabanel, no deixa de ser una concepció etnogràfica —*la nation-génie*— d'arrel germànica i religiosa (protestant), que es va imposant per damunt d'un plantejament de la nació de caire racionalista, universalista i laïcista, que hauria pogut derivar de la Il·lustració.¹⁶ Conseqüentment, en paraules de Patrick Geary, arreu, incloent França, *the republican sense of 'citizen' independent of any historicized national language and culture, was discarded in favor of an ethnic nationalist one*. La translació dels plantejaments filològics i històrics al vessant polític —una llengua, una arrel històrica—, que s'aniran afermant al llarg del segle XIX i es traspasaran al segle següent, tindrà enormes conseqüències per a la cultura i la vida dels habitants d'Europa, com continua notant Geary: *suppression of cultural diversity in states such as Spain, France, and Turkey made Basques, Catalans, Britons, Armenians, Kurds, and other minorities 'disappear' from national-states*.¹⁷

La vivor d'aquest sentit de la nació que ha de vertebrar els estats es pretén tan completa que hom pot exigir que els individus que la configuren s'emocionin i, si cal, matin i morin per ella. La nació, en recompensa, honorarà aquesta màrtirs amb monuments perennes, com els que van cobrint el paisatge d'Estats Units, França i Gran Bretanya després de les guerres civil nord-americana, franco-prusiana i dels Boers,¹⁸ tal com es difondrà en diferents països després de la primera guerra mundial.¹⁹ La contundència d'aquestes vivències i la seva acceptació popular sols es poden entendre, com raona Michael Jeimann, perquè el concepte de nació hauria rebut l'empelt de la radicalitat pròpia de la religió en l'Europa dels segles precedents: *Myths, symbols, metaphors, and*

para la 'Kultur', en una gramàtica de guerra en donde el sonido del origen se transformará drásticamente [...] en puro odio entre las naciones. Adriana RODRÍGUEZ, *Identidad lingüística y nación cultural*, Editorial Biblioteca Nueva – Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid, Madrid, 2008, p. 102.

12. Vegeu els diferents estudis de cas inclosos a: Carmen ALÉN GARABATO (ed.), *L'éveil des nationalités et les revendications linguistiques en Europe (1830-1930)*, L'Harmattan, París, 2005.

13. Inman FOX, *La invención de España. Nacionalismo liberal e identidad nacional*, Cátedra, Madrid, 1997, p. 157-158.

14. Régis MEYRAN, *Le mythe de l'identité nationale*, Berg Intrenational, París, 2009, p. 17-29.

15. Joan NOGUÉ, *Nacionalismo y territorio*, Editorial Milenio, Lleida, 1998, p. 77-78.

16. *C'est dans l'Europe allemande, et protestante, que l'idée de nation-génie est apparue, face au discours universaliste, rationaliste et laïcisant des Lumières*. Patrick CABANEL, *La question nationale au XIXe siècle*, Éditions La Découverte, París, 2015 p. 13 (1ª edició, 1997).

17. Patrick J. GEARY, *The Myth of Nations. The Medieval Origins of Europe*, Princeton University Press, Princeton – Oxford, 2002, p. 30, 39.

18. Flocel SABATÉ, "Identities on the move", *Identities on the move*, Flocel SABATÉ (ed.), Peter Lang, Berna, 2014, p. 11.

19. Vegeu el cas de Bèlgica: Stéphanie CLAISSE, *Du soldat inconnu aux monuments commémoratifs belges de la guerre 14-18*, Academie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique, Brusel·les, 2013, p. 35-274.

*the 'liturgy of the national' emerge only as tokens transferred from the religions to the political world.*²⁰

Precisament, totes les vies expressives de la societat del segle XIX es coordinen a fi de bastir aquesta ànima i difondre uns continguts sentits com a sacrosants, ja sigui mitjançant la difusió de relats literaris,²¹ la recuperació de les tradicions comunes²² o la rememrança dels moments heroics,²³ sobretot quan s'hi pot remarcar una pretesa identificació popular amb els destins de la col·lectivitat nacional.²⁴ Conseqüentment, l'espai públic es guarneix amb pintures i escultures ben evocadores²⁵ o específicament simbòliques dels valors compartits.²⁶ Com detallava Anne-Marie Thiesse, totes les peces es fan encaixar a fi d'estabilitzar, en els diferent estats europeus, una pretesa continuïtat de la memòria dels ancestres, una llengua pròpia i una cultura comuna, que es visualitzaria en el folklore i s'afermaria mitjançant unes polítiques de promoció (o creació) dels referents nacionals entre la població.²⁷

És un recorregut constantment recordat pels rituals, símbols i recordatoris que es van apoderant d'una cultura nacionalitzada,²⁸ el qual és permanentment preservat gràcies a les nombroses petges que remarquen el pretès camí comú, curosament endreçades segons la tipologia: museus nacionals,²⁹ arxius nacionals,³⁰ panteons nacionals.³¹ La clau, doncs, es situa en la pretesa continuïtat amb el passat. Com sentencià Victor Schœlcher el 1835, *l'Histoire est la chose importante, l'occupation du siècle.*³² Una història, però, nítidament orientada, arreu d'Europa, a detectar arrels ben antigues, llargues continuïtats

20. Michael JEISMANN, "Nation, Identity an Enmity. Towards a Theory of Political Identification", *What is a nation? Europe 1789-1914*, Timothy BAYCROFF, Mark HEWITSON (eds.), Oxford University Press, Oxford, 2006, p. 20.

21. Andrejds PUMPURS, *Bearslayer. The latvian legend*, eds. Arthur CROPLEY, Ausma CIMDIŅA, Kaspars KĻAVIŅŠ, Latvijas Universitāte, Riga, 2007, p. 23-366.

22. Llorenç PRATS, *El mite de la tradició popular*, Edicions 62, Barcelona, 1988, p. 167-199.

23. Lucian BOIA, Monica ENACHE, Valentina IANCU, *Mitul național. Contribuția artelor la definirea identității românești (1830-1930)*, Muzeul Național de Artă al României, Bucarest, 2012, p. 11-49.

24. Maria Cristina Gomes PIMENTA, *A Padeira de Aljubarrota, entre ontem e hoje*, Fundação Batalha de Aljubarrota, Aljubarrota, 2007, p. 18-59.

25. Béatrice FONTANEL, Daniel WOLFROMM, *Quand les artistes peignaient l'Histoire de France*, Éditions du Seuil, Paris, 2002, sense pàgina.

26. Jean REYNAL, *Les symboles de la République en Pays catalan*, Éditions Trabucaire, Perpinyà, 2007, p. 10-77.

27. Anne-Marie THIESSE, *La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XIXe siècle*, Éditions du Seuil, Paris, 2001, p. 23-235.

28. Joep LEERSSEN, *National Thought in Europe. A Cultural History*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2008, p. 186-203.

29. Pierre GÉAL, *La naissance des musées d'art en Espagne (XVIIIe-XIXe siècles)*, Casa de Velázquez, Madrid, 2003, p. 383-385.

30. Flocel SABATÉ, *La dissort de la documentació catalana medieval*, Rafael Dalmau editor, Barcelona, 2019, p. 87-88.

31. Pierre CHEVALIER, Daniel RABREAU, *Le Panthéon, symbole des révolutions*, Caisse Nationale des Monuments Historiques et des Sites, Paris, 1989; José María RODRÍGUEZ, "El sueño del Panteón Nacional", *Historia de Iberia Vieja*, 39 (Madrid, 2008), p. 66-75; Jordi ROCA VERNET, "La Disputa per l'espai públic a la Barcelona de la Renaixença (1844-1868)", *Ciutats mediterrànies: l'espai i el territori*, Flocel SABATÉ (ed.), Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2020, p. 203-204.

32. Marie-Claude CHAUDONNERET, "Peintre et Histoire dans les années 1820-1830", *L'Histoire au musée*, Actes Sud, Arles, 2004, p. 127.

que travessen antics moments gloriosos, els quals caldria recuperar, i, sustentant totes aquestes evocacions, una lleugeresa en les fonts justificadores, a voltes ben properes a la invenció.³³

Això mena a una paradoxa en el sistema educatiu, prou palesat, en primer lloc, en el cas francès: des de 1814 els programes docents de secundària incorporen l'ensenyament d'història dotats d'una explícita connexió amb la realitat política, a fi de fornir en la ciutadania els referents per la comprensió de la societat coetània, però alhora l'ensenyament de la història no arriba a la universitat fins a la dècada dels anys 70, i no és fins a partir d'aquest moment que es podrà parlar d'una història científica.³⁴ Seignobos i Langlois el 1898 reflexionen sobre aquesta paradoxa i interpreten que la història es va imposar a l'ensenyament secundari de França *sous la pression de l'opinion (...)*, essent per això, *imposé par ordre supérieur* a uns ensenyants mancats de formació específica. Troben a faltar el discurs coherent que converteixi l'ensenyament de la història en la transmissió de *l'idée de la transformation continue des choses humaines*, posició que justificaria la història com *l'enseignement indispensable dans une société démocratique*.³⁵

L'ensenyament de la història a secundària dècades abans d'aquesta elaborada visió pretenia, si més no, enumerar i transmetre als escolars i, per tant, futurs ciutadans, els fets essencials pels que hauria transitat la nació comuna. És una situació similar a l'existent a Espanya a partir de la primera legislació sobre manuals escolars, el 1838, quan tot plegat —gramàtica i ortografia de la llengua castellana i geografia i història— apuntava vers el mateix ideari a infondre en els escolars,³⁶ per bé que l'eficàcia restà minvada perquè el govern espanyol no fou capaç d'establir un sistema educatiu centralitzat i dotat d'un discurs històric estabilitzat³⁷ fins que, ja a la sortida del segle, tractà de cercar fórmules regeneracionistes.³⁸

Fomentar els vincles amb què entrelligar la societat nacional forma part dels deures dels governants, segons estableix la primera constitució francesa el 1791: *il sera établi des fêtes nationales pour conserver le souvenir de la Révolution française, entretenir la fraternité entre les citoyens et les attacher à la Constitution, à la patrie et aux lois*.³⁹ Aquest afany per congregar la col·lectivitat és ben coherent amb la invocació popular

33. Stefan BERGER, "The Power of National Pasts: Writing National History in Nineteenth- and Twentieth-Century Europe", *Writing the nation. A global perspective*, Stefan Berger (ed.), Palgrave Macmillan, Londres, 2007, p. 34-35.

34. Antoine PROST, *Doce lecciones sobre la historia*, Ediciones Cátedra – Universitat de València, València, 1996, p. 29-38.

35. Charles-Victor LANGLOIS, Charles SEIGNOBOS, *Introduction aux études historiques*, ed. Madeleine REBÉRIOUX, Éditions Kimé, París, 1992, p. 261-266 (1ª edició: Librairie Hachette, París, 1898).

36. Juan Sisínio PÉREZ GARZÓN, "La creación de la historia de España", *La gestión de la memoria. La historia de España al Servicio del poder*, Juan Sisínio PÉREZ GARZÓN (ed.), Crítica, Barcelona, 2000, p. 83-84.

37. Beatriz VALVERDE CONTRERAS, *El orgullo de la nación: la creación de la identidad nacional en las conmemoraciones culturales españolas (1875-1905)*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 2015, p. 114-128.

38. María del Mar DEL POZO ANDRÉS, *Currículum e identidad nacional. Regeneracionismos, nacionalismes y escuela pública (1890-1939)*, Editorial Biblioteca Nueva, Madrid, 2000, p. 182-196.

39. Ferdinand MÉLIN-SOUCRAMANIEN, *Les Constitutions de la France de la Révolution à la IV République*, Éditions Dalloz, París, 2009, p. 7.

que basa les noves articulacions polítiques: el 1776 la declaració d'independència dels tretze *United States of America* invoca the *Right of the People*,⁴⁰ mentre que el 1789 la *déclaration des droits de l'Homme et du citoyen* són proclamats per *les représentants du Peuple français constitués en Assemblée nationale*.⁴¹

Aquestes propostes concorden amb el que Jean-Jacques Rousseau demanava per organitzar adientment la societat. El 1772, esguardant els antics, ell apreciava com Moisès havia assolit exitosament la cohesió de la societat jueva que dirigia, mitjançant afermar lligams fraternals entre la població basats en els trets comuns i, per tant, diferents al d'altres pobles, assolint un èxit prou evident en la continuïtat de la identitat d'aquest poble fins al present.⁴² Similarment, ell entenia que la manera més adient i encertada d'articular les societats no és al redós de dinasties sinó dels trets compartits que caracteritzen a una nació. Els membres de la societat comparteixen amb naturalitat els elements que defineixen la respectiva nació i per això, a fi d'afermar la seva cohesió, els dirigents polítics han d'accentuar aquests trets ja existents.⁴³

Així, l'articulació de les societats al voltant de col·lectius nacionals era reclamada per la Il·lustració com una forma més natural que no pas altres criteris, com seria la vinculació als llinatges governants. La nació, doncs, és anterior a la seva reorientació i mitificació per part dels Estats.

2. La nació fonamentada

Clarament, en l'anomenat Antic Règim és fàcil de documentar que hom es referia amb naturalitat al concepte de nació, atorgant-li un ple sentit de caire descriptiu.⁴⁴ Com reflecteix l'anònima *Consueta del misteri de la Gloriosa Santa Àgata* en el segle XVI, la percepció comuna era que tothom pertany a una nació:

40. "The Declaration of Independence", *Historic Documents*, <<http://www.ushistory.org/declaration/document>>. Consultat: 24 d'agost de 2019.

41. Ferdinand MÉLIN-SOUCRAMANIEN, *Les Constitutions de la France...*, p. 1.

42. *Pour empêcher que son peuple ne se fondît parmi les peuples étrangers, il lui donna des mœurs et des usages inaliénables avec ceux des autres nations; il le surchargea de rites, de cérémonies particulières; il le gêna de mille façons pour le tenir sans cesse en haleine et le rendre toujours étranger parmi les autres hommes, et tous les liens de fraternité qu'il mit entre les membres de sa république étaient autant de barrières qui le tenaient séparé de ses voisins et l'empêchaient de se mêler avec eux. C'est par là que cette singulière nation, si souvent subjuguée, si souvent dispersée, et détruite en apparence, mais toujours idolâtre de sa règle, s'est pourtant conservée jusqu'à nos jours éparsée parmi les autres sans s'y confondre, et que ses mœurs, ses lois, ses rites, subsistent et dureront autant que le monde, malgré la haine et la persécution du reste du genre humain.* Jean-Jacques ROUSSEAU, *Considérations sur le gouvernement de Pologne et sur sa réformation projetée*, ed. Jean-Michel TREMBLAY, Université de Québec à Chicoutimi, Chicoutimi, 2000, p. 10. <http://www.espace-rousseau.ch/l/textes/considerations_pologne.pdf>. Consultat: 1 de desembre de 2019.

43. Anne M. Cohler ha sintetitzat perfectament el pensament de Rousseau en aquest aspecte: *The task of the legislator is to create social institutions that make the citizens distinct from other men by making them more national and parochial and more involved in their own political order. Not only are the character and opinions of the prepolitical nation important for founding a government, but the legislator uses the political establishment to give them a more distinctive form and to intensify their peculiarity.* Anne M. COHLER, *Rousseau and Nationalism*, Basic Books, Nova York, 1970, p. 33.

44. Robert VON FRIEDEBURG, "The Office of the Patriot: The Problems of Passions and Love of Fatherland in Protestant Thought, Melancthon to Althuis, 1520s to 1620s", *Studies in Medieval and Renaissance History*, 3 (3ª sèrie) (Nova York, 2006), p. 243-253.

*Digau, donzella, prestament
qui sou vós i de quina gent,
jo vull saber la nació
i la vostra condició.*⁴⁵

Francesc Eiximenis, en el segle XIV, comparava les nacions pel seu comportament a la taula i en el beure, i en concloïa l'excel·lència de la nació catalana: “la nació catalana en son menjar comú e en sos convits ha covinent vi e d'aquell pren covinentment sens excés comunament”, de tal manera que “la nació catalana era eximpli de totes altres gents cristianes en menjar honest e en temprat beure a diferència de que altres nacions van a menjar ab gran brogit e mengien ab gran gatzara e ab poc nodriment”. En aquesta explicació, la nació i el gentilici s'identifiquen: tant es pot dir “els catalans” com “la nació catalana”; i es pot concretar les diferents nacions mitjançant el seu gentilici: “les altres nacions, així com franceses, alemanyes, angleses i itàliques”.⁴⁶ Així, doncs a la baixa edat mitjana, els éssers humans eren percebuts com integrants de grups nítidament perceptibles perquè mostraven uns comportaments socials i personals coherents i concordants.⁴⁷ Els elements aglutinadors eren la simple suma dels trets i usos quotidians: “les nostres maneres” en deia Pere el Cerimoniós el 1369. Aquestes, com a pròpies i específiques d'un col·lectiu precís, han de ser apreciades pels membres d'aquest, essent la raó per la qual alhora el monarca exigeix la correspondència i el deure d'“amar la nostra nació”.⁴⁸ Entre els trets comuns, destaca la llengua, i per això, en el mateix cas català, el 1471 un grup de diputats escriu fent l'equivalència entre “gents e nations” i “llengües e pobles”, a manera de sinònims.⁴⁹

Els portadors d'aquests trets identitaris comuns comparteixen una solidaritat entre ells, ja a la baixa edat mitjana. A Catalunya el 1454 el bisbe Margarit explica, davant les Corts, que l'“aspersió de sang” de la nació catalana ha expandit “l'imperi e senyoria de la casa d'Aragó”, esforç que és ingratement correspost amb l'absència del monarca, que resideix habitualment a Nàpols, raó per la que “jau la dita nació catalana, quasi vídua, e plora la sua desolació ensemps ab Jeremie profeta, e espera algú qui l'aconsol”.⁵⁰

45. ANÒNIM, “Consueta del misteri de la Gloriosa Santa Àgata”, *Teatre medieval i del Renaixement*, ed. Josep MASSOT I MUNTANER, Edicions 62, Barcelona, 1983, p. 91.

46. FRANCESC EIXIMENIS, *Lo Crestià. Selecció*, ed. Albert HAUF, Edicions 62-La Caixa, Barcelona, 1983, p. 148, 147 (*Terç del Crestià*, cap. CCCLXXII).

47. FLOCEL SABATÉ, “Amar la nostra nació”, *Sardegna e Catalogna 'officinae' d'identità. Riflessioni storiografiche e prospettive di ricerca*, Alessandra Cioppi, ed., Consiglio Nazionale delle Ricerche. Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, Càller-Gènova-Milà-Roma-Torí, 2013, p. 17-31.

48. RICARD ALBERT, Joan GASSIOT, *Parlaments a les corts catalanes*, Els nostres clàssics, Barcelona, 1928, p. 37-38; Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, ed. Agustí ALCOBERRO, Editorial Barcino, Barcelona, 1997, vol. 2, p. 138; FRANCISCO GIMENO BLAY, “Escribir, leer, reinar. La experiencia gráfico-textual de Pedro III el Ceremonioso (1336-1387)”, *Scrittura e civiltà*, 22 (Florència, 1998), p. 215.

49. FRANCESC CARRERAS I CANDI, *Pere Joan Ferrer, militar y senyor del Maresme*, Imprempta La Renaixensa, Barcelona, 1892, p. 20-24; ROBERT B. TATE, *Joan Margarit i Pau, Cardinal-bishop of Gerona: A biographical study*, Manchester University Press, Manchester, 1955, p. 128.

50. RICARD ALBERT, Joan GASSIOT, *Parlaments a les corts catalanes...*, p. 212, 209.

Abans, el 1357, el rei Pere el Cerimoniós considera que amb l'elecció com a cardenal del dominic mallorquí Nicolau Rossell “és estada feta gran gràcia e fort assenyalada a nós e a tota nostra nació”, i la seva actuació a Roma esdevindrà “honor nostra e de la nostra nació”.⁵¹ I ja en les dues darreres dècades del segle XIII, s'espera que el comportament de la població davant d'invasions estrangeres es correspongui no a la vinculació amb la jurisdicció de residència sinó a l'origen nacional de procedència pròpia o fins i tot dels avantpassats, tal com s'explica el 1296 quan el monarca de la Corona d'Aragó envaeix la castellana Murcia⁵² i el 1285 quan el rei francès mena les seves tropes sobre el català Rosselló.⁵³ En tots els casos, es mesclen els drets polítics amb la pretensió d'obtenir una adhesió emotiva de la població mitjançant compartir la nació, com ja ha percebut Dieter Mertens: *viene intrapreso il tentativo di saturare eticamente ed emozionalmente l'idea di nazione, cioè di collegare con la nazione vincoli di fedeltà morali o giuridici*.⁵⁴ No deixa de formar part de les coetànies estratègies de govern que tracten d'apel·lar al sentiments de la població, siguin, segons correspongui, d'amor o de temor.⁵⁵

És un fenomen coetàniament viscut, bé que de diferent manera, a tot Europa. Pensant en aquests moments, Bernard Guenée advertia que, *sin ninguna duda, la primera señal por la cual una comunidad manifiesta que ha tomado conciencia de sí misma es que se dé un nombre y dé también un nombre al país que habita*.⁵⁶ Certament, la percepció externa i l'assumpció interna són trets bàsics en un procés que actua de manera evolutiva d'acord a les circumstàncies dels diferents indrets. Per això, Léopold Genicot, pensant en l'Europa del segle XIII, defineix que *la nación era, pues, un sentimiento naciente*.⁵⁷

Coetàniament, l'acceptació política de la col·lectivitat es beneficia del pensament jurídic i teològic que promou la seva identificació i avala la seva validesa com entitat de dret. Abans de cloure el segle XII, autors com Pere Cantor, Rudolf Negre o Stephen Langton reclamen la presència del *populus* en actes polítics de gran transcendència, com el jurament reial en la coronació, i fins i tot en la presa de decisions destacades, a manera d'un *consilium* popular.⁵⁸ Precisament, el desenvolupament dels sistemes par-

51. Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-aval*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1908 (facsimil, 2000), vol. 1, p. 181.

52. “Crónica del Rey Don Fernando Cuarto”, *Crónicas de los Reyes de Castilla*, ed. Cayetano ROSELL, Atlas, Madrid, 1953, vol. 1, 1953, p. 103 (cap. 2); *Crónica de Fernando IV. Estudio y edición de un texto postalfonst*, ed. Carmen BENÍTEZ GUERRERO, Editorial Universida de Sevilla – Cátedra Alfonso X el Sabio, El Puerto de Santa María, 2017, p. 31.

53. Ramon MUNTANER, “Crònica”, *Les quatre grans cròniques*, ed. Ferran SOLDEVILA, Editorial Selecta, Barcelona, 1983, p. 779 (cap. 122); Ramon MUNTANER, “Crònica”, *Les quatre grans cròniques*, ed. Ferran SOLDEVILA, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2011, p. 217-218.

54. Dieter MERTENS, *Il pensiero politico medievale*, Il Mulino, Bolonya, 1999, p. 129.

55. Flocel SABATÉ, “L'abus de pouvoir dans la Couronne d'Aragón (XIIIe-XIVe siècles): pathologie, corruption, stratégie ou modèle?”, *La pathologie du pouvoir: vices, crimes et délits des gouvernants. Antiquité, Moyen Âge, époque moderne*, Patrick GILLI (ed.), Brill, Leiden – Boston, 2016, p. 319-320.

56. Bernard GUENÉE, *Occidente durante los siglos XIV y XV. Los Estados*, Editorial Labor, Barcelona, 1973, p. 57.

57. Léopold GENICOT, *Europa en el siglo XIII*, Editorial Labor, Barcelona, 1976, p. 130.

58. Philippe BUC, “Principes gentium dominantur eorum”: Princely Power Between Legitimacy and Illegitimacy in Twelfth-Century Exegesis”, *Cultures of Power. Lordship, Status, and Process in Twelfth-Century Europe*, Thomas N. BISSON (ed.), University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 1995, p. 325.

lamentaris arreu d'Europa en el segle XIII, sota plantejaments estamentals, aboca a què els seus membres assumeixen uns nítids discursos de representativitat —presentant-se com *la veux du peuple*, segons titula Michel Hébert—,⁵⁹ la qual cosa, com ja va definir Randall, es pot interpretar com el principal llegat polític de l'edat mitjana.⁶⁰ Coetàniament, El recuperat dret romà, mitjançant el *ius gentium*, avala la personalitat jurídica de les comunitats locals, que gaudiran, per tant, de plena capacitat per erigir els propis governs municipals.⁶¹ De fet, la *universitas* es percep i actua com una unitat constituïda pels veïns de la vila o ciutat, amb una plena significació política, social i institucional.⁶²

En coherència, Tomàs d'Aquino situa la raó de ser de la llei en el poble mateix, podent posar al mateix nivell el governant només pel sentit de ser curador d'aquest poble: *la institució de la ley pertenece, bien a todo el pueblo, bien a la persona pública que tiene el cuidado del mismo; porque también en cualquier otro ámbito de cosas el ordenar a un fin compete a aquel de quien es propio este fin*. L'objectiu no pot ser cap altra que beneficiar a la col·lectivitat: *la ley propiamente dicha tiene por objeto primero y principal el orden al bien común*.⁶³ El concepte de bé comú assoleix així una posició central en el pensament polític baixmedieval, d'acord amb l'aportació dels autors coetànis. Tots ells concorden, com remarca l'escolàstica en el segle XIII, en connectar la definició metafísica del bé comú amb el pensament polític, tot precisant entre *bonum commune* i *commune utilitas* i interpretant l'individu imbricat amb el bé comú.⁶⁴ Així, doncs, en plena coherència amb el recuperat pensament aristotèlic, no es tracta sols de què l'acció pública es justifiqui en procurar el bé del conjunt de la societat, sinó sobretot en entendre que cada individu forma part i sols té sentit integrat en una col·lectivitat, i dins d'aquesta globalitat assumeix una identitat i exigeix, comunament, un reconeixement jurídic i polític.⁶⁵ En aquest sentit, tot i que l'objectiu de procurar el

59. Michel HÉBERT, *La voix du peuple. Une histoire des assemblées au Moyen Âge*, Presses universitaires de France, París, 2018, p. 53-297.

60. *The idea of representation in the political sense was not prominent, though it existed, in the ancient world, but as a fundamental political principle it is a gift of the Middle Ages to ourselves*. Henry John RANDALL, *The creative centuries. A study in historical development*, Longmans, Green and Co., Londres – Nova York – Toronto, 1944, p. 248.

61. *The associations, or more correctly speaking, the communities permitted by the 'jus gentium' were the towns, boroughs and villages and their councils: they derived their licit character directly from the 'ius gentium', as all jurists after Bartolus affirmed. Baldus added the significant remark that the 'jus gentium' allowed the establishment of town councils and the like*. Walter ULLMANN, "The Medieval Theory of Legal and Illegal Organisations", *Law Quarterly Review*, 68 (Londres, 1944), p. 288.

62. Pierre MICHAUD-QUANTIN, *Universitas. Expressions du mouvement communautaire dans le Moyen-Âge latin*, Librairie Philosophique J. Vrin, París, 1970, p. 111-123.

63. Tomás de AQUINO, *Suma de Teología*, Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid, 1997, vol. 2, p. 706 (I.II, q. 90. Art. 3).

64. Matthew S. KEMPSHALL, *The common good in Late Medieval Political Thought*, Oxford University Press, Nova York, 1999, p. 26-362

65. Walter Ullmann emmarcà amb nitidesa l'aportació política d'Aristòtil a l'edat mitjana: *su doctrina culminaba en la visión del Estado como comunidad suprema de ciudadanos, lo cual era un resultado natural, consecuencia de la actuación de las leyes de la naturaleza [...]. El hombre era por naturaleza un animal político. El Estado constituía para él la suma de todas las demás uniones naturales, como la familia, el pueblo, la ciudad, etc. Dos cosas fundamentales se derivaban de la naturaleza del Estado, a saber: el considerarlo como una comunidad integrada por otras comunidades*

bé comú és invocat per tots els que tenen responsabilitat de govern al llarg de tota la baixa mitjana, siguin prínceps, nobles o eclesiàstics,⁶⁶ és clar, alhora, que col·lectivitats com les municipals esdevenen el marc idoni per desenvolupar aquest principi de bé comú,⁶⁷ tot lligant la responsabilitat ètica del bon govern, d'acord als principis cristians, amb el benefici d'una comunitat que és concebuda amb una identitat social i política, de la que participen els seus membres⁶⁸. Precisament una munió d'autors, alguns ben difosos com Marsili de Pàdua⁶⁹ o Baldo de Ubaldis,⁷⁰ concorden en què la base del poder es situa en el poble, cosa que permet sustentar la cèlebre expressió de Bartolus de Saxoferrato: *civitas sibi princeps*.⁷¹ De tota manera, el govern popular ha d'estar ben situat a les mans dels dirigents urbans, com recorda Eiximenis: *senyoreja tot lo poble en als cuns elegits per ells a temps cert entenen tostemps profit de la comunitat*, evitant així l'abús de la democràcia, que és *quant senyoreja lo poble, axí emperò que vol aflegir e empobrir e subjugar-se los richs*.⁷²

Malgrat que a la baixa edat mitjana es van afermant progressivament els trets definidors de la individualitat,⁷³ l'ésser humà mai no està sol. Sempre és entès i tractat com a membre d'un grup de solidaritat,⁷⁴ i fins i tot les exigències que pot plantejar el sobirà, siguin fiscals o militars, sempre s'adrecen a la respectiva col·lectivitat.⁷⁵ En aquest context, els àmbits de pertinença dels individus es poden anar concatenant com a cercles de solidaritat i d'identitat. Hom pot instal·lar-se en un determinat grup feudal

menores, y el atribuirle un carácter esencialmente natural. Walter ULLMANN, *Historia del pensamiento político en la Edad Media*, Editorial Ariel, Barcelona, 1983, p. 160.

66. Flocel SABATÉ, "Expressões da representatividade social na Catalunha tardomedieval", *Identidades e Fronteiras no Medioevo Ibérico*, Fátima Regina FERNANDES (ed.), Juruá editora, Curitiba, 2013, p. 55-56.

67. Pierre Monet, fixant-se sobretot en la literatura urbana de bon govern escrit a Alemanya en el segle XV, conclou que el plantejament teòric *entend ainsi non seulement confirmer toute la place qu'occupe en général la notion de Bien Commun dans la théorie politique de la fin du Moyen Age, spécialement sous l'angle d'une tendance lourde à la politisation et à la juridisation de la société, mais plus particulièrement aussi combien la ville est devenue un, sinon même 'le' laboratoire d'une application pratique et d'une fonctionnalisation effective de ce concept*. Pierre MONET, "Bien Commun et bon gouvernement: le traité politique de Johann von Soert sur la manière de bien gouverner une ville (Wye men wol eyn statt regyn sol', 1495)", *'De Bono Communi'. The discourse and Practice of the Common good in the European City (13th-16th c.)*, Elodie LECUPRE-DESJARDINS, Anne-Laure VAN BRUAENE (eds.), Brepols, Turnhout, 2010, p. 89.

68. Giacomo TODESCHINI, "'Ecclesia' e mercato nel linguaggio dottrinali di Tommaso d'Aquino", *Quaderni Storici*, 105/35/1 (Bologna, 2000), p. 601-611.

69. Jeannine QUILLET, *La philosophie politique de Marsile de Padoue*, Librairie Philosophique J. Vrin, París, 1970.

70. Joseph CANNING, *The political thought of Baldus de Ubaldis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

71. Francisco MAIOLO, *Medieval sovereignty. Marsilius of Padua and Bartolus of Saxoferrato*, Eburon, Delft, 2007, p. 231-284.

72. Francesc EIXIMENIS, *Dotzè llibre del Crestià. Segona part, volum primer*, eds. Curt WITLIN, Arseni PACHECO, Jill WEBSTER, Josep Maria PUJOL, Josefina FIGULS, Bernat JOAN, August BOVER, Col·legi Universitari de Girona – Diputació de Girona, Girona, 1986, p. 315 (cap. 603).

73. Flocel SABATÉ, *Vivir y sentir en la Edad Media. El mundo visto con ojos medievales*, Anaya, Madrid, 2011, p. 57.

74. Flocel SABATÉ, "Els referents històrics de la societat: identitat i memòria", *L'Edat Mitjana. Món real i espai imaginat*, Flocel SABATÉ (ed.), Editorial Afers, Catarroja – Barcelona, 2012, p. 14-16.

75. Flocel SABATÉ, "Els bàndols com a solidaritat en la societat urbana baixmedieval", *Afers. Fulls de recerca i pensament*, 30 (Catarroja, 1998), p. 457-472.

o, altrament, dins de la protecció d'un bàndol urbà,⁷⁶ sense que això impedeixi que els membres de diferents bàndols comparteixin un cercle superior en la pertinença a un mateix municipi; i encara que diversos municipis puguin compartir una mateixa solidaritat jurisdiccional, o que, uns i altres comparteixin un cercle superior, sota la denominació de nació.⁷⁷

D'aquí deriven dues reflexions de gran transcendència. En primer lloc l'assumpció de pertinença a un grup de caire nacional és coherent amb la concepció baixmedieval de l'ésser humà, que sols pot ser entès com pertanyent a grups de solidaritat, els quals es combinen a manera de cercles concatenats que interseccionen. Dins de cada grup es comparteix una solidaritat i s'assumeix una identitat compartida. La suma de cercles pot anar-se allargant: fins i tot l'assumpció de pertànyer a una identitat nacional pot encabir-se en una de superior com és la Cristiandat, que exercia una similar funció aglutinadora a l'Europa medieval, enfront de l'alteritat, en general situada als extrems, a l'altre costat de les fronteres d'Europa.⁷⁸

I, en segon lloc, cal subratllar la funció cabdal de la representativitat. Susan Reynolds ja va posar el focus d'anàlisi en aquells que invoquen, assumeixen i, per tant, s'apropien de la representativitat: *the richest and most established burgesses or citizens of a town, like the bishops and nobles of a kingdom, were those who were qualified to speak and judge on behalf of the community*. És sempre, doncs, una elit, que està situada en la cúpula més elevada de la col·lectivitat, i és des d'aquesta posició que assumeixen una representació de la comunitat: *Representation was not a matter of representing individuals [...] but of representing communities*.⁷⁹ Les elits urbanes procuren els interessos que els beneficien, però parlen sempre en nom del conjunt de la respectiva vila o ciutat, la qual alhora procuren regir en els diferents vessant que afecten la vida comuna, com és la cura urbanística, la regulació legislativa o la mediació entre veïns. Amb la mateixa naturalitat parlen en nom del país, com s'evidencia en les intervencions en els parlaments.⁸⁰ No en debades, les idees participatives dels autors baixmedievals justifiquen el poder popular tant si s'exerceix en els àmbits municipals com en els parlaments, avalant, per tant, la representativitat en un i altre indret, perquè, al cap i a la fi, tot forma part de la mateixa ideologia de la comunitat política.⁸¹ Aquesta posició axial de la representativitat facilita

76. Flocel SABATÉ, "Les factions dans la vie urbaine de la Catalogne du XIVE siècle", *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Âge*, Philippe SÉNAC (ed.), Presses universitaires de Perpignan, Perpinyà, 1995, p. 339-365.

77. Flocel SABATÉ, *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona, 1997, p. 313-357.

78. Robert BARTLETT, *La formación de Europa. Conquista, colonización y cambio cultural, 950-1350*, Publicacions de la Universitat de València, València, 2003, p. 323-381.

79. Susan REYNOLDS, "Medieval urban history and the history of political thought", *Urban History Yearbook*, 79 (Cambridge, 1982), p. 15.

80. Flocel SABATÉ, "Cortes y representividad en la Cataluña bajomedieval", *Cortes y Parlamento en la Edad Media Peninsular*, Germán NAVARRO ESPINACH, Concepción VILLANUEVA MORTE (coords.), Sociedad Española de Estudios Medievales, Murcia, 2020, p. 435-471.

81. Ennio Igor MINEO, "Cose in comune e bene comune. L'ideologia della comunità in Italia nel tardo medioevo", *The Languages of Political Society. Western Europe, 14th-17th Centuries*, Andrea GAMBERINI, Jean-Philippe GENET, Andrea ZORZI (eds.), Viella, Roma, 2011, p. 39-63; Jan DUMOLYN, "Urban Ideologies in Later Medieval Flanders. Towards an

que aquesta mateixa esdevingui un element d'enfortiment de la identitat col·lectiva. És a dir, a més de la percepció externa i la cohesió interna, la noció d'una identitat col·lectiva com la nació s'enforteix pel propi discurs de representativitat emprat pels qui han assumit aquesta posició.⁸²

Aquests elements comporten, encara, una altra conseqüència: la necessària adaptabilitat a les diferents realitats europees. L'existència d'una identitat col·lectiva, definida en aquests termes de percepció externa i assumptió interna, mal·leable als discursos de representativitat de què sigui objecte, menarà a unes evidències o altres en funció de l'escenari polític en el que jugui, cosa que explica la diversitat de situacions i d'expressions obtingudes arreu d'Europa.

Atès que, com hem vist, la nació es defineix pels trets comunament compartits en la vida quotidiana, el veïnatge, i fins i tot la confrontació, pot remarcar els elements cohesionadors tant en la percepció externa com en l'assumpció interna, en ser, per exemple, globalment tots els francesos criticats pels anglesos arran dels seus trets morals i de comportament i viceversa.⁸³ De fet, les interpretacions del segle XIX trobaven en l'origen de la nació a l'edat mitjana precisament gràcies a la confrontació amb altres nacions veïnes com establí Jules Michelet per a França.⁸⁴

En molts casos, els esforços dels monarques baixmedievals per consolidar el seu poder solen cercar el suport del discurs romanista, en un afany per presidir la piràmide feudal sobre un conjunt que precisament s'identifica amb el col·lectiu nacional.⁸⁵ Dieter Mertens percep per aquesta via, l'afermament, sobretot en el segle XV, de sobirans que poden així assumir la presidència de comunitats lingüístiques, com a tret bàsic de la nació: *il concetto viene sempre più legato alle unità politiche delle monarchie e alle comunità linguistiche, e viene fondato tramite la rappresentazione della storia di queste unità come storia nazionale*.⁸⁶ Val a dir, però, que un tret característic de la majoria dels sobirans medievals és presidir diversos col·lectius amb diferents llengües i diverses identitats territorials, sense cap afany homogeneïtzador.⁸⁷ La Corona d'Aragó, per exemple, era

Analytical Framework”, *The Languages of Political Society. Western Europe, 14th-17th Centuries*, Andrea GAMBERINI, Jean-Philippe GENET, Andrea ZORZI (eds.), Viella, Roma, 2011, p. 69-92.

82. En el cas català, la combinació de percepció, assumpció i representativitat es pot veure a: Flocel SABATÉ, *Percepció i identificació dels catalans a l'edat mitjana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2016, p. 7-19.

83. Philippe CONTAMINE, *Au temps de la guerre de Cent Ans. France et Angleterre*, Hachette, París, 1994, p. 20-24.

84. *La France jusque-là vivait de la vie commune et générale du Moyen Age autant et plus que de la sienne; elle était catholique et féodale avant d'être française. L'Angleterre l'a refoulée durement sur elle-même, l'a forcée de rentrer en soi. La France a cherché, a fouillé, elle est descendue au plus profond de sa vie populaire; elle a trouvé, quoi? la France. Elle doit à son ennemi de s'être connue comme nation*. Jules MICHELET, *Histoire de France*, ed. Claude METTRA, Rencontre, Lausana, sense data, vol. 4, p. 77 (llibre IX, cap. III) (1ª edició, 1869).

85. José Manuel NIETO SORIA, “La realaza”, *Orígenes de la monarquía hispánica: propaganda y legitimación (ca. 1400-1520)*, Dykinson, Madrid, 1999, p. 25-62.

86. Didier MERTENS, *Il pensiero politico medievale...*, p. 129.

87. Gisela NAEGLE, “Diversité linguistique, identités et mythe de l'Empire à la fin du Moyen Âge”, *Revue Française d'Histoire des Idées Politiques*, 36/2 (París, 2012), p. 253-274.

definida pel cronista Pere Miquel Carbonell, a finals del segle XV com la combinació del sobirà i tres nacions: *lo rey e nostra nació aragonesa, valenciana e catalana*.⁸⁸

En aquest sentit, la nació por encabir el monarca i aquest parlar explícitament en nom de la nació, com fa, a inicis del segle XV, el sobirà de la Corona d'Aragó en interpretar el conflicte a Sardenya com un enfrontament entre la nació sarda i la nació catalana, per la qual cosa, pretén aglutinar entorn seu les forces d'aquesta.⁸⁹ Però la nació pot assolir la plenitud de la representació, com s'esdevé el 1385 a Portugal quan el parlament, fent-se representant de *a voz popular*, decideix qui ha de cenyir la Corona reial.⁹⁰ Clarament, a Catalunya, l'escenari d'un monarca feble davant d'uns estaments sota bon guiatge municipal, va afermant la posició d'aquests com a representats de la *terra* fins identificar aquesta amb la nació i reiterar, en el segle XV, els discursos en què els estaments acaparen la representació de la nació enfront del rei, en una mostra de completa dualitat en la definició del poder.⁹¹

La nació, doncs, no sols adopta unes capacitats polítiques adaptades a la realitat de cada país sinó que evoluciona d'acord amb el recorregut cronològic i conceptual experimentat en cada cas.

D'una i altra manera, la vivència col·lectiva baixmedieval ha omplert de sentit una noció de nació que, com a expressió de la pertinença natural i originària a un específic grup de població, en realitat ha mantingut una continuïtat des dels temps clàssics. Per això Bernat de Claravall podia definir, en el segle XII, a sant Malaquies integrat a la *natione quidem Hibernus*;⁹² Beda el Venerable, en el segle VII, reivindicar la nació anglesa com *une nation intégrée dans un monde de nations*, en paraules de Georges Tugene;⁹³ Tertulià, en el segle III, referir-se a la *natione iudaeorum*;⁹⁴ i Tàcit, en el segle I, estendre's respecte de les característiques dels pobles *Germanorum natione*.⁹⁵

De fet, el mot *natio* deriva de *nascor*, raó per la que remet, amb naturalitat i en el mateix període clàssic, a l'entorn humà, cultural i social en què es troba inserit cada ésser humà en néixer.⁹⁶ Encara que el terme es pogués emprar, en el món clàssic originari, per

88. Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques d'Espanya*, ed. Agustí ALCOBERRO, Editorial Barcino, Barcelona, 1997, vol. 2, p. 170.

89. Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, reg. 2220, f. 75r.

90. Fátima Regina FERNANDES, *Portugal, 1385, quando um reino fez seu rei*, Paco editorial, Jundiaf, 2019, versió Kindle sense paginar.

91. Flocel SABATÉ, "L'origen medieval de la identitat catalana", *Anàlisi històrica de la identitat catalana*, Flocel SABATÉ (ed.), Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2015, p. 34-44.

92. Bernardus CLARAEVALLENSIS, "Vita S. Malachiae", *Patrologiae cursus completus*, ed Jacques-Paul MIGNE, Migne, París, 1859, vol. 182, col. 1079.

93. Georges TUGENE, *L'idée de nation chez Bède le Vénérable*, Institut d'Études Augustiniennes, París, 2001, p. 336.

94. Quintus Septimius Florens TERTULLIANUS, "De praescriptionibus adversus haereticos", *Patrologiae crsus completus*, ed. Jacques-Paul MIGNE, Migne, París, 1844, vol. 2, col. 67.

95. Alfred John CHURCH, William Jackson BRODIBB, *The Agricola and Germany of Tacitus and The dialogue on oratory*, MacMillan, Londres, 1899, p. 62.

96. Natalia VEGA, *Estudio sintáctico-semántico de los verbos de nacimiento en el latín 'gigno', 'nascor' y 'orior'*, Universidad Nacional de Bogotá (tesi de llicenciatura), Bogotá, 2007, p. 14.

significar als col·lectius aliens al propi,⁹⁷ està clar que alhora està reflectint que l'èsser humà, des del seu primer moment i per raó del marc del seu mateix naixement, forma part d'un específic grup social. Al llarg de tot el que podem entendre com Antic Règim, l'èsser humà no podia entendre's al marge del seu grup de pertinença, i de fet els marcs polítics i socials de referència es basaven en aquesta comprensió col·lectiva que encabia l'individu. És el que, des de l'anàlisi del pensament polític, resumia Josep Olives:

*per a Eiximenis i per al pensament polític clàssic, la cosa pública, pel fet d'estar conceptualment inclosa dins d'una hermenèutica espiritual, és el principal objecte d'amor de tots els ciutadans, i no hi ha contradicció entre la realització comunitària i la realització de l'home, puix que la llibertat depèn de poder reconèixer i interpretar la identitat natural d'ambdós termes.*⁹⁸

La nació medieval adquiria ple sentit en aquest context. Ben coherentment, la intensitat d'aquesta realitat ha trobat ressò en la revisió historiogràfica recent. En els darrers anys els historiadors s'han preguntat obertament pel sentit de la nació a l'edat mitjana, comparant diferents casos a fi d'apreciar les vies de construcció, les diverses escales d'encaix i el grau de relació amb el territori.⁹⁹ Les recerques s'han complementat gràcies a analitzar les casuístiques pròpies dels diferents escenaris, tan diversos com l'Europa centre-oriental¹⁰⁰ o els països occidentals, ja sigui el cas anglès¹⁰¹ o el francès.¹⁰²

La constatació no sols d'una presència social sinó també dels diferents usos polítics de la invocació, a la recerca de l'emotivitat popular, permet avalar una continuïtat fins i tot en l'argumentari nacionalista, tal com Caspar Hirschi exposa a partir d'estudiar el cas alemany:

*Nationalism, far from serving as intellectual weaponry for the philosophically poor, as leading 'modernist' theoreticians have argued [...], was created and cherished by major and minor political thinkers who lived in Western European countries between the fifteenth and the twentieth centuries.*¹⁰³

97. *Al principio, el concepto era despectivo: en Roma esa denominación se reservaba para grupos de forasteros procedentes de determinada región geográfica, cuyo estatus —al ser extranjeros— era inferior al de los ciudadanos romanos.* Liah GRENFIELD, *Nacionalismo. Cinco vías hacia la modernidad*, Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid, 2005, p. 2.

98. Josep OLIVES I PUIG, "Del pactisme medieval al contractualisme modern", *Finestrelles*, 6 (Barcelona, 1994), p. 239.

99. Martin NEJEDLÝ, Pierre MONNET, Laurent JÉGOU (eds.), *Nation et nations au Moyen Âge. XLIVe Congrès de la Société des historiens médiévistes de l'Enseignement supérieur public (Prague, 23-26 mai 2013)*, Publications de la Sorbonne, París, 2014.

100. Attila BÁRÁNY, Réka BOZZAY (eds.), *The image of States, Nations and Religions in Medieval and Early Modern East Century Europe*, Hungarian Academy of Sciences – University of Debrecen, Debrecen, 2018.

101. Andrea RUDDICK, *English Identity and Political Culture in the Fourteenth Century*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

102. Sophie VALLERY-RADOT, *Les Français au concile de Constance (1414-1418). Entre résolution du schisme et construction d'une identité nationale*, Brepols, Turnhout, 2016.

103. Caspar HIRSCHI, *The Origins of Nationalism. An Alternative History from Ancient Rome to Early Modern Germany*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, p. 219.

Els matisos que el concepte aniria recollint al llarg d'aquesta continuïtat han motivat una destacada bibliografia per als segles moderns¹⁰⁴ i han esperonat les recerques més recents. Precisament, al llarg de la primera dècada del segle XXI, diversos historiadors europeus van anar entreteixint una xarxa d'estudi que permetés comparar diferents regions al llarg d'una cronologia ben apamada des de l'edat mitjana fins la vigília dels temps contemporanis. Aquests esforços van fructificar en el projecte de recerca *Cuius regio. An Analysis of the Cohesive and Disruptive Forces Destining the Attachment of Groups of Persons to and the Cohesion within Regions as a Historical Phenomenon*, finançat per l'European Science Foundation entre 2010 i 2013, el qual es preguntava pels eixos de cohesió de regions com Catalunya, Transilvània, Silèsia o Schleswig-Holstein, entre altres, que han assolit i mantingut una continuïtat en la percepció externa i l'assumpció interna al marge de les diferents evolucions polítiques al llarg de la història.¹⁰⁵ Precisament, aquest exercici de comparació i contrast va permetre constatar diversos models de nació medieval, sobretot perquè l'encaix entre la respectiva cohesió i el corresponent poder s'adaptava a realitats ben diverses. Es confirmava així que, com hem exposat, les específiques circumstàncies polítiques i socials permetien que en uns casos la feblesa del monarca envigorís els que es presentaven invocant una representativitat col·lectiva mentre que, en altres, la puixança del sobirà s'envoltava de la invocació del col·lectiu que pretenia presidir.

3. La nostra trobada

Aquesta pluralitat convida la historiografia a plantejar una reflexió comparativa entorn de les identitats col·lectives, prou necessària en un moment de maduresa en la recerca sobre el tema. És el repte que va entomat el XXIII Curs d'estiu-Reunió científica del Comtat d'Urgell mitjançant congregar a Balaguer, entre el 11 i el 13 de juliol de 2018, destacats especialistes dotats d'un reconegut currículum investigador en aquests temes: Benoit Grévin, Alexander Musin, Przemyslaw Wisewski, Attila Barany, Aude Mairey, Isabel Guyot-Bachy, Gisela Naëgle, Jan Zdichynec, Jacques Verger, Luciano Gallinari i Flocel Sabaté. Mitjançant les respectives intervencions, i l'afegit d'enriquidors debats dirigits per membres del Grup de Recerca Consolidat en Estudis Medievals Espai, Poder i Cultura de les Universitats de Lleida i Rovira i Virgili — Flocel Sabaté, Maria Bonet, Frederic Aparisi i Joan Busqueta—, es va reflexionar sobre la inserció del terme nació en els discursos polítics i socials baixmedievals, la seva adaptació a realitats com les estudis generals i el contrast de casos ben diversos, com foren el rus, el polonès,

104. Es pot remarcar: Yves DURAND (ed.), "Dossier L'idée de nation en Europe au XVIIe siècle", *XVIIe siècle*, 176 (París, 1992), p. 275-405; Claus UHLIG, *Klio und Natio. Studien zu Spenser und der englischen Renaissance*, Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg, 1995, p. 20-154; Alain TALLON (ed.), *Le sentiment national dans l'Europe méridionale aux XVe et XVIIe siècles*, Casa de Velázquez, Madrid, 2007.

105. ESF/EUROCORES/CURE. Coordinador general: Dick De Boer; coordinadors dels diferents projectes regionals: Lenka Bobkova, Luis Adao Da Fonseca, Anu Mänd, Cosmin Popa-Gorjanu, Flocel Sabaté, Kurt Jensen Villads, Przemyslaw Wiszewski.

l'hongarès, l'anglès, el francès, l'alemany i el català, sense descuidar la projecció en interessos polítics posteriors, com s'ha pogut resseguir en el cas sard.

La riquesa compartida en l'intercanvi d'idees durant aquesta trobada científica espera trobar continuïtat mitjançant la present publicació dels textos i dels debats, ambdós després de la corresponent avaluació i revisió per a l'edició. Així es vol contribuir a clarificar la comprensió de la societat medieval, a partir d'analitzar els elements que perfilaren una determinada cohesió mitjançant la configuració d'específiques identitats col·lectives.

